

10. Народная жизнь. – 1917.
11. Отчёт Екатеринославской губернской чрезвычайной комиссии с 1 января 1920 г. по 1 ноября 1921 г. – Д., 1994.
12. Приднепровский край. – 1919.
13. *Тригуб П. М.* Ліквідація міських дум і земств у період боротьби за встановлення і зміцнення Радянської влади в Україні (грудень 1917 р. – березень 1918 р.) / П. М. Тригуб // Питання історії народів СРСР : Респ. міжвід. темат. наук. зб. / редкол.: С. М. Королівський (відп. ред.) [та ін.]. – Харків, 1972. – Вип. 13. – С. 24–31.
14. *Шевченко Г. І.* Василь Кузьмич Аверін / Г. І. Шевченко. – Д., 1970.
15. *Яковенко Н.* Вступ до історії / Н. Яковенко. – К., 2007.
16. *Яценко В. Я.* Винним себе не визнав / В. Я. Яценко // Відроджена пам'ять : Книга нарисів. – Д., 1999. – С. 396–402.

Надійшла до редколегії 12.11.09

УДК 94 (477.63) «19-20»

Т. М. Цимлякова

Дніпропетровський історичний музей ім. Д. І. Яворницького

**«ОСОБИСТОМУ – ЛІЧЕНІ ГОДИНИ,
ВСЕ ЖИТТЯ – ПРОЛЕТАРІАТУ, РЕВОЛЮЦІЇ»**

Висвітлено віхи життя та аспекти діяльності В. К. Аверіна – визначного діяча радянської доби, голови Катеринославського, Волинського, Харківського та Одеського Губвиконкомів.

Ключові слова: Брянський завод, лікарняна каса, ВРШ, Укріпрайон, міськрада, губвиконком, «опозиція 46-ти», Якутск.

Отображены вехи жизни и аспекты деятельности В. К. Аверина – выдающегося деятеля советской эпохи, председателя Екатеринославского, Волынского, Харьковского и Одесского губисполкомов

Ключевые слова Брянский завод, больничная касса, ВРШ, Укрепрайон, горсовет, губисполком, «опозиция 46-ти», Якутск.

This article introduces V. K. Averin, an outstanding soviet figure, a chairman of Katerinoslav, Volyn', Kharkiv and Odesa regional executive committees. The author describes Averin's life and work.

Key words: The Bryanskiy plant, hospital savings-bank, military-revolutionary office, fortified district, city council, regional executive committee, 46's opposition, the town of Yakutsk.

Ім'я В. К. Аверіна за радянської доби ХХ ст. було відомо учасникам революційних подій, фахівцям та досить широкому загалу мешканців міста. Значилося воно на сторінках багатьох українських і російських радянських енциклопедичних видань [6, с. 30]. Достовірним та об'єктивним джерелом є спогади самого В. К. Аверіна та його соратників, опубліковані в 1922 р., 1927 р., 1957 р. та 1978 р [14, с. 56, 82, 197, 214; 4, с. 137, 264; 3, с. 66; 1, с. 69–74].

У фондах Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького (далі: ДІМ) зберігається великий обсяг документів та матеріалів В. К. Аверіна, передані донькою Качуриною-Аверіною [11]. У 1957 р. вийшла збірка коротких біографій «Борці за Жовтень на Катеринославщині», яка до 1970 р. була єдиним виданням, де розповідалося про його життя та діяльність [2, с. 5–11]. Постать В. К. Аверіна – начальника Військово-революційного штабу, голови Катеринославського міськвиконкому та губвиконкому, губревкому, привертала увагу дослідників М. Шатрова (Штейна) та Г. І. Шевченка, який написав книжку «В. К. Аверін» [23, с. 119–123; 24, с. 281, 399; 25]. Однак багато цікавих фактів з життя та діяльності В. К. Аверіна як державного діяча та органів місцевого самоврядування не могло потрапити в поле зору дослідників за радянської доби. Саме тому мета цієї статті детальніше розглянути та проаналізувати життєвий шлях визначного діяча ХХ ст., його вклад у становлення органів самоврядування, в розбудову держави на різних керівних посадах та акцентувати увагу на маловідомих сторінках його діяльності.

Народився Василь Кузьмич Аверін 4 квітня 1885 р. в с. Летошники Рославльського повіту Рогнединської волості Смоленської губернії. Він став 11-ю дитиною у багатодітній сім'ї. За одними даними він син селянина-бідняка, а за даними генеалогічних досліджень Банка – стародавніх родів Росії, сім'я В. К. Аверіна належала до нетитулованого російського дворянського роду. Злидні, голод, праця у поміщика підпаском – таким було його незавидне дитинство. Тільки у 10-тирічному віці батьки змогли віддати його до школи (за 6–7 км від села), де хлопець провчився три роки [9, арк. 1]. У квітні 1903 р. він покинув своє рідне село і пішов шукати кращої долі на Донбас. Там він не зміг влаштуватися на роботу і приїхав до Катеринослава. 23 червня 1903 р. за допомогою зем-

ляка М. І. Невинського, який дав хабар 10 крб. фельдшеру заводської лікарні юнак влаштувався на один з найбільших металургійних підприємств Півдня Росії учнем формувальника ливарного цеху Брянського заводу [9, арк. 2]. У цеху була сильна більшовицька група, до складу якої входили: А. Я. Булигін (модельщик), І. І. Меренков (ливарник) – згодом в 1905 р. члени першої Катеринославської міської Ради робітничих депутатів. Тут він знайомився з марксистською літературою, бував на мітингах, набирался досвіду політичної боротьби.

У серпні 1903 р. разом з передовими робітниками заводу брав участь у загальнополітичному страйку, який став для нього першим уроком політичної боротьби. У 1904 р. він вступив до партії більшовиків, через рік його було обрано членом заводського комітету РСДРП. Виконував різні завдання партійної організації, розповсюджував листівки, брав участь у барикадних боях на Чечелівці. Саме там він зустрів свою вірну подругу, а згодом надійну люблячу дружину Настю Самсонову, дочку робітника Брянки. У жовтневий день 1905 р. він звернув увагу на дівчину, яка не могла сама рухатися через поранення ноги. На барикаду вона принесла зав'язані в хустину три саморобні бомби, виготовлені в цехах Брянки [24, с. 28].

У роки реакції В. К. Аверін працював у партійному підпіллі та легальних організаціях – лікарняних касах. У 1912 р. його обрано заступником голови лікарняної каси заводу і членом губернської присутності у справах соціального страхування робітників. За пристрасність у відстоюванні їхніх інтересів на засіданнях уповноважених каси, наполегливість у вирішенні питань соціального захисту робітників він завоював авторитет і повагу. Лікарняна каса – одна з найкращих, була під постійним особливим наглядом поліції і жандармів, як згадував В. К. Аверін: «Збори уповноважених від робітників Брянки завжди відбувалися під посиленням «почесним» караулом городових на чолі з приставом Синьковським» [1, с. 70].

У цей період нового революційного піднесення за участю В. К. Аверіна відбувалися майовки в різних місцях міста, на яких він виступав з гнівними промовами проти царського самодержавства. Коли спроба відзначити день Кривавої неділі 1905 р. страйком не вдалася, заводський комітет за його пропозицією ухва-

лив зробити це іншим способом. Уранці, в траурний день, 9 січня 1914 р. на заводському димарі Брянки замайорили два прапори (траурний та революційний) [2, с. 6]. На початку літа 1914 р. на нелегальних сходках він закликав робітників міста до загального страйку на підтримку виступу пітерських та бакинських робітників. Про це стало відомо охоранці, яка вже давно встановила за ним негласний нагляд і вночі з 3 на 4 липня заарештувала [4, с. 18]. Вийшовши із в'язниці через місяць, влаштувався на роботу конторщиком у лікарняну касу Дніпровського металургійного заводу села Кам'янського (нині м. Дніпродзержинськ). З травня 1915 р. працював діловодом такої ж каси на заводі «Ланге» в Амур-Нижньодніпровську. 30 червня 1915 р. на нелегальному зібранні робітників у приміщенні лікарняної каси Брянського заводу разом з іншими був заарештований вдруге і кинутий до губернської в'язниці на три місяці. Начальник катеринославського губернського жандармського управління полковник Терент'єв у своїй «Постанові» особливо підкреслював роль Е. І. Квіринга і В. К. Аверіна: «Названі Квіринг і Аверін відомі управлінню по своїй злочинній діяльності ще в минулі роки... У 1915 році, за агентурними свідченнями, Аверін був у справі соціал-демократичної роботи ланкою, яка зв'язувала робітників селища Амур-Нижньодніпровська і Катеринослава, брав у цій роботі діяльну участь» [25, с. 25].

14 вересня 1915 р. командувач військами Одеського військового округу затвердив рішення Катеринославського жандармського управління про заслання В. К. Аверіна і дев'яти інших більшовиків під гласний нагляд поліції в Іркутську губернію. Його було вислано в с. Баяндаль Верхолеського повіту. Важким виявилось розлучення з сім'єю, з дружиною Анастасією Федорівною і чотирма маленькими дітьми. Найстаршій доньці Марії минув лише сьомий рік, а найменшій – 5 місяців. Любляча дружина зашила в його одяг 3 крб. (дали робітники) і сказала про це лише перед розлукою [25, с. 26]. Невдовзі сім'ю В. К. Аверіна в адміністративному порядку було вислано в с. Боровки Жиздринського повіту Калузької губернії. Удруге йому вже як начальнику Ленського пароплавства вдалося побувати в с. Баяндаль у 1937 р., пригадуючи як зачитувався там політичною літературою, наполегливо займався самоосвітою [11].

Із заслання його звільнила Лютнева революція. 4 квітня 1917р. відбулася довгоочікувана зустріч із сім'єю. Через невідкладні справи він пробув з рідними людьми усього два дні. І тільки через місяць зміг їх забрати до міста Катеринослава. Потім повернувся на свій рідний Брянський завод, де працював знову слюсарем як і раніше (з 22 червня 1907 р. до початку липня 1914 р.). 18 квітня 1917 р. його обрано до складу Катеринославського комітету РСДРП(б). Ось як влучно відзначив характерні риси і описав 32-річного В. К. Аверіна секретар Брянського районного комітету партії М. А. Шейнін: «Це був кремезний, широкоплечий, з пудовими кулаками спадковий пролетарій. Широке вилицювате обличчя з глибоко посадженими розумними очима. Енергійна жестикуляція і проста переконлива мова робітника. Аудиторія бачила в ньому свою людину, трударя, який на власних плечах випробував те ж саме, що і всі присутні, вірили в правоту його слів» [3, с. 183].

Голос В. К. Аверіна у той час лунав на багатьох робітничих мітингах та зборах, а з утворенням Військової організації РСДРП(б) у військових частинах Катеринославського гарнізону. «Рідко хто насмілювався виступати після нього і проти його доводів під впливом палкої, схвилюваної промови доповідача робітничої аудиторії могла б розправитися з будь-яким противником Аверіна», – так згадував М. А. Шейнін [3, с. 184]. 27 травня 1917 р. на мітингу після його переконливої промови про необхідність відкликання тих з членів Ради, які не відповідають своєму призначенню, робітники Брянки підтримали більшовицький «Проект наказу членам Ради», а меншовицьку резолюцію відхилили [15, с. 74].

У червні 1917 р. як делегат 1-го Всеросійського з'їзду Рад робітничих і солдатських депутатів від Катеринославщини він поїхав до Петрограда. Разом з іншими делегатами слухав промову В. І. Леніна, 18 червня брав участь у політичній демонстрації під більшовицькими лозунгами на Марсовому полі. Звідти він надіслав низку статей до більшовицької газети «Звезда», які допомогли більшовикам міста швидко зорієнтуватися в загальнополітичній обстановці в країні і закликав трудящих міста вийти 25 червня на демонстрацію солідарності з петроградськими робітниками.

У серпні 1917 р. В. К. Аверін став гласним міської Демократичної думи (за списком № 4), членом міськради, його обрано на

прикінці листопада членом президії Катеринославської ради [3, с. 79], заочно до складу ЦВК II Всеросійським з'їздом Рад. На розширеному пленумі Катеринославської міськради, скликаного за ініціативою більшовиків 27 жовтня, знову проявився його ораторський хист, уміння переконувати та доводити аудиторії правоту своїх слів. Це засідання за участю представників багатьох партій комітетів та організацій у великій залі Зимового театру тривало без перерви 12 годин і було надто бурхливим. Адже питання було дуже важливим. Завдяки В. К. Аверіну, С. І. Гопнер, Е. І. Квірингу, неодноразові промови яких декілька разів переривали меншовики та есери, за більшовицьку резолюцію з поправкою укр. соц-демократів було подано 450 голосів (за іншу – 351) з вимогою, аби Рада за прикладом Петрограда взяла владу до своїх рук [15, с. 204–206].

Як член Губревкому неодноразово (5 та 16 листопада) делегувався емісаром до м. Олександрівська для зв'язку, вирішення організаційних питань, роз'яснення платформи Губревкому та отримання 5-ти автомашин з 3-ї тилової автомастерні [11]. Щоб озброїти олександрівських робітників, він направив довірену особу в ЦК партії з запискою до Я. М. Свердлова [20, арк. 17].

У зв'язку з підготовкою виборів до Всеросійських установчих зборів В. К. Аверін був відкликаний в Петроград. 7 грудня 1917 р. Раднарком РСФРР за звітом Ф. Е. Держинського затвердив його у складі створеної Всеросійської Надзвичайної Комісії по боротьбі з контрреволюцією та саботажем. Але він не заплямував свого чесного імені, бо ЦК партії за наполяганням групи катеринославців дозволив йому виїхати в Катеринослав, куди він прибув увечері 25 грудня [16, с. 84].

З розгортанням боротьби за встановлення влади Рад у місті очолив ВРШ та за планом бойових дій – групу червоногвардійців Брянського заводу на Кайдаках. За його пропозицією 27 грудня на Брянському заводі відбувся багатолюдний мітинг, який на ультиматум гайдамаків вирішив бронемашину не повертати та зброю не здавати. Уночі з 27 на 28 грудня Аверін і Грінбаум погодилися на пропозицію Міської Думи, з гарантією недоторканності, взяти участь у переговорах, щоб припинити кровопролиття. О 6-й годині ранку вони не з'явилися, бо гайдамаки затримали їх і погрожували розстрілом, але під тиском вони були змушені

о 9-й годині звільнити [7, с. 64, 72]. Завдяки їхнім умілим діям по затягуванню переговорів та їх припиненню у другій половині дня з прибуттям броньовика з пітерськими та московськими червоногвардійцями вдалося уникнути більших жертв. За спогадами сім'ї, у ці напружені дні він рідко забігав додому, щоб побачитися з ними, віддаючись безостанку боротьбі за владу Рад, за світле майбутнє і своїх дітей.

У березні 1918 р. став головою надзвичайного штабу по обороні Катеринославського району проти австро-німецьких військ [17, 11 березня]. За спогадами С. І. Гопнер, останніми залишили будинок Ради В. К. Аверін й Е. І. Квірінг. Ситуація була настільки загрозливою, що перед розставанням міський голова В. І. Осипов сказав: «Если не удастся уйти из города, я предоставлю вам убежище», але вони встигли перетнути міст на автомобілі, поки німецькі війська займали вокзал [16, с. 86].

Згодом його направлено на рідну Смоленщину разом з Ігнатовим, А. Н. Нікіфоровим, де з 13 червня по листопад 1918 р. був головою Рославльського повітового виконкому Рад [19, с. 339]. Був обраний на V Всеросійський з'їзд Рад, який затвердив першу конституцію РРФСР. Йому прийшлося працювати у дуже складних умовах, бо більшість заможних селян повіту та частина залізничників перебували під впливом лівих есерів і підняла повстання. Долаючи їхній опір він проводив вилучення залишків хліба в рахунок держави, роботу по очищенню повітвиконкомів від тих, хто зловживав своїм службовим становищем. Така «активна» діяльність В. К. Аверіна звичайно була недовподоби деяким заможним селянам і вони вирішили розправитися з ним. Лише випадково він врятувався під час стрілянини.

В. К. Аверін очолив політвідділ групи військ Курського напрямку, утвореної 17 листопада 1918 р. З 28 листопада 1918 р. В. К. Аверін увійшов до складу сформованого Тимчасового робітничо-селянського уряду України. Був призначений завідувачем відділу внутрішніх справ для загального керівництва роботою по організації радянської влади на місцях, якому підпорядковувалися всі революційні комітети та комітети бідноти. Разом з деякими членами цього уряду він брав участь в обговоренні і виробленні «Декрету і положення «Про введення в Українській Радянській армії особливих військових трибуналів», «Про назву Укра-

їнської республіки», «Про Всеукраїнську фронтову і місцеві надзвичайні комісії», «Про бюро друку при Тимчасовому робітничо-селянському уряду України» [18, с. 14]. Він поставив свій підпис під Маніфестом тимчасового робітничо-селянського уряду України (29 листопада), який оголосив про повалення влади гетьмана та відновлення влади рад України [18, с. 5].

29 січня 1919 р. у зв'язку з реорганізацією уряду В. К. Аверін і К. Е. Ворошилов були призначені наркомом внутрішніх справ. Проте на цій посаді йому довелося попрацювати зовсім недовго. З відновленням радянської влади у місті Катеринославі вже 10 лютого під його головуванням було проведено перевибори президії виконкому Катеринославської Ради [8, с. 94]. Звичайно головою ради було обрано В. К. Аверіна, який мав досвід такої роботи і користувався загальноновизнаним авторитетом серед робітників міста, що раніше іменували його «Наш Вася». 20 лютого 1919 р. на черговому засіданні виконкому за його пропозицією зі складу виконкому ради було виведено лівих есерів, які саботували заходи Радянської влади. Тоді ж, з перебуванням у місті групи військ Катеринославського напрямку на чолі з П. Ю. Дибенком, сприяв відкриттю двох червоноармійських клубів. Як голові міськради йому довелося стати на захист робітників, залізничників з приводу свавілля військової влади (самочинна реквізиція хліба, паропотягів, вугілля на заводах, приміщень), проявити твердість характеру, докласти зусиль для усунення конфліктів та налагодженню взаємовідносин з П. Ю. Дибенком після телеграми Х. Г. Раковського «не создавать трудности правительству и ликвидировать недоразумения» [22, арк. 134]. Він надіслав телеграму начальнику групи військ, у якій зазначив, що від голови виконкому отримав «несколько жалоб на произвольные действия ваших командиров. Распорядитесь чтобы ваш штаб не вмешивался в дела других ведомств, положите конец этому произволу, проявите корректность и уважение к местным органам власти» [1, арк. 10]. У березні В. К. Аверіна обрано делегатом III Всеукраїнського з'їзду Рад, і він разом з усіма схвалював першу конституцію УСРР, яка констатувала, що влада трудящих здійснюється через систему Рад.

У зв'язку з наступом григор'ївців на нього як члена РВС 2-ої Української Радянської армії разом з командувачем А. Є. Скач-

ком було покладено особисту відповідальність за оборону міста. 11 (24) червня 1919 р. голова Губвиконкому В. К. Аверін надіслав повітовим і волосним виконкомам телеграму у зв'язку з новою небезпекою – стрімким просуванням Добровольчої армії Денікіна і необхідністю провести мобілізаційні заходи до лав Червоної армії робітників та селян [10, арк. 263].

В. К. Аверіна було призначено головою Реввійськради Катеринославського укріпрайону. У цей час першочерговим і найважливішим завданням було проведення мобілізації робітників до лав Червоної Армії. Х. Г. Раковський, голова РНК УСРР, Є. М. Склянський, зам. голови РВР Республіки, вимагали від нього посилення роботи по мобілізації і звернулися до В. І. Леніна з проханням надіслати від свого імені телеграму до Катеринослава. 13 червня В. К. Аверіну надійшла від В. І. Леніна шифрована телеграма такого змісту: «Надо налечь изо всех сил на мобилизацию рабочих в Екатеринославе, вы недостаточно энергичны. Телеграфируйте срочно, какие меры приняли, сообщайте фактические результаты» [8, с. 152, 327]. 17 червня він надіслав відповідну телеграму з повідомленням про мобілізацію тільки 6000 робітників, про забезпечення обмундируванням і взуттям, про гостру нестачу зброї. Звичайно, про справжню причину млявого темпу мобілізації він не міг сповістити, бо ж вона була пов'язана з життєвим аспектом: одним потрібно було здати справи та провести звітність для розрахунку з установами, іншим – облаштувати домашні справи.

В. К. Аверін як голова РВР Укріпрайону зробив все від нього залежне, щоб отримати зброю, якої не вистачало: звернувся до А. С. Бубнова, уповноваженого Ради оборони УСРР, видав наказ до населення міста та околиць про здачу придатної та uszkodженої зброї з наданням гарантії недоторканості та винагороди за повідомлення місцезнаходження. Згідно наказу зброю можна було здати у всіх відділках міліції з 19 по 30 червня по відомості РВР Укріпрайону за винагороду (гвинтівки однозарядні без замка – 50 крб., інші – 250 крб., замки – 25 крб.), а кулемети (2500 крб.), uszkodжені (1500 крб.) – до Артилерійських складів [5, 8 черв.]. Вирішивши ці нагальні проблеми, він тепер з раннього ранку і допізна особисто керував завершенням окопних робіт біля ст. Ігрень. Це за його особистим дозволом уранці 27 червня 1919 р., коли стало чути денікінську артилерію, всі мобілізовані

на ці роботи були відпущені додому [12]. А поїзд з довгоочікуваною зброєю і патронами, через воєнні обставини так і не надійшов вчасно. Голова Надзвичайки В. А. Валявко потурбувався і за власним розсудом вивіз сім'ю В. К. Аверіна із міста. В одному з повідомлень білогвардійської розвідки до штабу Денікіна вказувалося, що в партизанських загонах, які діють на Новомосковщині і Павлоградщині за чутками перебувають «колишній голова Катеринославської Надзвичайки Валявко і голова Катеринославського виконкому, відомий Аверін». Однак стосовно В. К. Аверіна це були дійсно чутки, бо серед комскладу у списку партизанських загонів Лозово-Синельниківського напрямку значився тільки Валявко (с. Поливанівка, загін 1500 осіб) [8, с. 180, 181]. В. К. Аверін у цей час був призначений уповноваженим Ради Праці і оборони України та ЦК КП(б)У по боротьбі з денікінцями, знову головою Виконкому Рославльської повітової Ради (з 13 листопада 1919 р.).

6 січня 1920 р. Г. І. Петровський підписав мандат № 98 згідно з яким В. К. Аверін за постановою ЦК КП(б)У і Всеукраїнському призначався членом Катеринославського Губревкому, а з 10 березня 1920 р. став його головою. Саме з першого дня його затвердження на цій посаді був створений при Губревкомі окремий радянський відділ суботників. Згодом, 25 квітня на засіданні губерньського з'їзду Рад В. К. Аверін доповідав про роботу земельного відділу Губраднаргопсу, який очолював (січень – лютий), про результати поїздок по селах губернії. На цьому з'їзді Губревком було ліквідовано і обрано постійну президію Губвиконкому. 10 червня на II пленарному засіданні у складі президії Губвиконкому (голова – Є. І. Квірінг, тов. голови – В. К. Аверін) вирішували питання заборони реквізиції продуктів різними установами, крім Опродкомгуба, недоцільності виділення м. Олександрівська (нині м. Запоріжжя) в губерньський центр, налагодження роботи міського транспорту, підприємств [8, с. 271]. На IV Всеукраїнському з'їзді Рад (травень 1920 р.) був обраний до складу ВУЦВК, членом якого був кожного наступного скликання до 1923 р. Згодом – член ЦВК СРСР.

2 липня 1920 р. у Катеринославський Губком КП(б)У з Харкова надійшла телеграма такого змісту: «Аверін призначається головою Губревкому Волині. Пропонуємо негайно виїхати в Житомир. Секретар ЦК КП(б)У Косіор» [25, с. 104]. Проте через

труднощі сполучення на залізничному транспорті він не зміг відразу виїхати, про що сповістив. За довгі роки напруженої праці на різних посадах без вихідних і перепочинку доля нарешті надала йому таку можливість. Затримка на два тижні дала йому змогу попрощатися з товарищами-брянцями, з робітничими кварталами Чечелівки, краєм, що став для нього рідним. Боротьба з бандитизмом, масовим самогоноварінням, покращення життя голодуючих учителів, створення на селі комітетів незаможних селян – таке далеко неповне коло проблем, якими прийшлося займатися голові Волинського Губревкому.

Із січня по червень 1921 р. – у період глибокої розрухи та переходу до мирного будівництва – В. К. Аверін займав посаду голови Харківського Губвиконкому. За його пропозицією 17 травня 1921 р. на одному з найкрупніших Харківських заводів Гель-Ферих-Саде (потім «Серп і Молот») було проведено виїзне пленарне засідання Губвиконкому з приводу налагодження продовольчого постачання, роботи міського транспорту, наведення порядку на базарах. В. К. Аверін уважно вислуховував кожний виступ, обдумуючи практичні заходи по покращенню ситуації у місті. А після звернення працівників Харківської надзвичайної комісії, для припинення систематичних розкрадань, вжив надзвичайних заходів щодо крадіїв народного добра. «Робітникам потрібен хліб, продукти, а не акти про нестачу. У Радянській країні не може бути місця злодіям, розкрадачам народного добра» – говорив він. На шпальтах газети «Пролетарій» – органу Харківського губвиконкому – з'явився наказ про віддання до суду осіб, замішаних у крадіжках (робітників складів, млинів, вагарів, вантажників, візників), завідувачів за нестачу, що перевищує 2 % від вантажу, і до розстрілу протягом 24 годин. Цей своєчасний наказ зробив свою справу і закріпив авторитет В. К. Аверіна серед мешканців міста.

У липні 1921 р. за рішенням ЦК КП(б)У і Радянського уряду В. К. Аверін змушений був виїхати в Одесу, отримавши нове призначення. На посаді голови Одеської міської ради і одночасно губернського виконкому був до березня 1923 р. Завдання допомоги голодуючим постало в центрі уваги губвиконкому. Особливо багато докладав зусиль, щоб забезпечити своєчасне розвантаження в Одеському порту вантажів з хлібом та іншими продуктами

ми, що надходили від 17 іноземних громадських організацій, серед яких найбільшими були А.Р.А., Нансена, Джонсон + Джонсон. У цей період очолив губернську комісію по чистці партії і був на багатьох підприємствах та установах, де вона проходила. Він як ніхто розумів, що у кожному випадку помилки бути не може, потрібно розпізнати серед відданих кадрів старої інтелігенції тих, які примазалися до партії, присвоїли собі «звання члена КП(б)У» і так провести чистку, щоб не було заяв від ображених за неправильне виключення з партії [14, 19 верес.].

Де б В. К. Аверін не працював, яку б посаду не займав залишався простим і доступним для людей праці. І як би він не був зайнятий, але відмовити тим, хто до нього звертався за допомогою, звичайно не міг. У червні та жовтні 1922 р., на прохання, виїздив до Тирасполю проводити розширений пленум політвиконкому з приводу боротьби з бандитизмом.

У березні 1923 р. В. К. Аверіна відкликано з України й згідно рішення ЦВК СРСР призначено головою правління Московсько-Казанської залізниці. У жовтні 1923 р. увійшов до «опозиції 46-ти» радянських партійних робітників, старих членів РКП(б), які підписали звернення до Політбюро ЦК РКП(б), так звану «Заяву 46-ти». Під час дискусії 1920-х рр. з розгортанням внутрішньопартійної боротьби вони (як і Л. Троцький) різко засуджували партійну диктатуру, бюрократизацію апарату, придушення будь-якого інакомислення для збереження єдності партії, пріоритет партійного керівництва у рішенні господарських питань. З 1924 р. розпочалася боротьба з троцькістами, так тоді були названі прихильники лівої опозиції всередині компартії. Цей факт з біографії В. К. Аверіна став у нагоді в 1937 р. щоб його заарештувати за участь у троцькістській опозиції.

Із квітня 1924 р. В. К. Аверін займав посаду начальника Центрального Управління водного транспорту, а з 1925 р. по 1926 р. – голови правління Авіатресту й за сумісництвом начальника Управління НКШС. Потім, з березня 1927 р., заступника голови правління Північних залізниць, з 20 липня 1928 р. – голови правління Жовтневої залізниці [11].

У березні 1930 р. В. К. Аверін навчався на Вищих академічних курсах Народного Комісаріату шляхів сполучення (НКШС), з відривом від своєї основної роботи. Із січня 1931 р. – директор

Північної залізниці і член колегії НКШС СРСР. Відповідальні керівні посади, неймовірна працездатність, багаторічна праця без перепочинку, невміння відпочивати дали про себе знати. Він не міг примиритися з бездіяльністю, коли захворів ще у січні 1920 р. Тільки завдяки уболінанню Є. Й. Квірінга, який звернувся до населення Катеринослава з проханням не турбувати, В. К. Аверін швидко одужав. У жовтні 1931 р. лікарі Центральної залізничної лікарні ім. Семашко констатували у нього різке загострення гіпертонії [11]. Але відпочити та пролікуватися в Гаграх, як радили лікарі, відмовився, бо не міг відірватися від звичного робочого процесу і продовжував працювати в 1933 р. начальником НКШС. З 15 листопада був зарахований студентом факультету особливою призначення при МЕ МПТ ім. Дзержинського.

Згідно рішення ЦК ВКП(б) В. К. Аверіна призначили начальником Ленського державного річкового пароплавства (м. Якутськ). Сюди він приїхав із старшим сином Анатолієм. Василь Кузьмич Аверін був душевною, щирою, товариською вдачі людиною. Усі, хто працював з ним з серпня 1935 р. по серпень 1937 р. або добре знав його, зберегли про нього теплі сердечні спогади. Колишній начальник лісоконтори пароплавства Н. Н. Извольський у своїх спогадах писав: «В. К. Аверін умів довіряти людям, сміливо висував на відповідальну роботу молодих спеціалістів, ініціативних комуністів, дбайливо зберігав досвідчені кадри старих спеціалістів-практиків... У житті він не любив комфорту, задовольнявся простою їжею, одягався скромно, просто, завжди був уважним до думок інших товаришів. Назавжди я збережу найкращі спогади про цю справжню людину кришталєво чистої душі, ідейного комуніста старої лєнінської гвардії» [11].

22 грудня 1936 р. В. К. Аверін виїхав з Якутська до Москви зі звітом і планом роботи пароплавства на 1937 р. Це було його останнє побачення з сім'єю. Повернувшись, відразу ж приступив до роботи, а у вересні 1937 р. без будь-яких пояснень був знятий з посади. Тоді В. К. Аверін вирішив поїхати до Москви, але за 80 км від Якутська його арештували співробітники УДБ НКВС. З жовтня 1937 р. Якутським обкомом виключено з лав партії. 2 грудня, перебуваючи в Якутській в'язниці, як стверджував Н. Н. Извольський (три рази викликали у справі Аверіна), «він твердо вірив що їхній арешт це непорозуміння, і незабаром все

проясниться і що це лихоліття мине, а ті, які переживуть, розкажуть якими методами велося слідство...» [11].

4 березня 1938 р. Верховним судом ЯАСРР В. К. Аверіна звинувачено у здійсненні злочинів, передбачених ст. 52-2, 58-11 УК РСФРР й засуджено до тюремного ув'язнення на 25 років. У рік 50-річчя Жовтневої революції сім'ї вдалося отримати фото їхньої рідної людини з його справи 1937–1938 рр., на якому була зовсім інша людина... Виснажена із скорботними очима. І це фото, як стверджувала старша донька Марія Василівна, не можливо надати ні в одній із книг. Їй у 1940 р. вдалося на свій запит отримати повідомлення від начальника табору, що її батько з 11 грудня 1938 року перебував у таборі 1-го Мончегорського відділення комбіната «Североникель» НКВС СРСР і направлений 25.09.1939 р. до міста Якутська на перегляд справи згідно визначенню Верховного суда РСФРР [11]. Однак їй, звичайно, не сповістили його рішення про заміну 25-річного вироку на 7 років, і про подальшу його долю рідні не знали. А 9 вересня 1941 р. В. К. Аверін за постановою особливої наради НКВС СРСР засуджений до 8-ми років виправно-трудових таборів за приналежність до троцькістської організації. Вирок відбував у поселенні Еге-Хоя в Якутії.

В. К. Аверіна звільнено з табору по закінченню строку покарання. А 22 жовтня 1945 р. він надіслав на стару адресу своїй сім'ї першого і останнього листа з повідомленням, що він працює слюсарем у котельні бані № 1 м. Якутська [11]. На жаль він так і не дізнався, що всі вони були живі й здорові, незважаючи на тяжкі випробування, які їм довелося пережити як сім'ї ворога народу. За яких обставин обірвалося його життя важко сказати. У довідці № 851 про його смерть 22 грудня 1945 р. відсутня інформація про причину смерті та місце поховання [11]. Так закінчилось життя людини, девізом якої було: «Особистому – лічені години, все життя – пролетаріату, революції». Ймовірно тому глибоко в душі була образа, яка інколи відчувалася у нього, але він її не висловлював, бо був витриманою тактовною людиною, як писав один з репресованих у листі до родичів В. К. Аверіна.

Верховним судом ЯАСРР, згідно наказу Президії Верховної Ради СРСР, справу було переглянуто і скасовано звинувачення за відсутністю складу злочину. В. К. Аверіна реабілітова-

но 29.11.1955 р. На щастя всі члени його сім'ї дочекалися повернення з небуття через 18 років чесного імені близької їм людини, у невинність якої вірили весь час.

У 1960-х рр. ХХ ст. на колишньому будинку № 44 по вул. Четвертій Кайдацькій (перейменована у вулицю Аверіна), де В. К. Аверін проживав, була меморіальна дошка з надписом: «Тут жив В. К. Аверін в 1917 р.» Минули роки, змінився світогляд людей нового покоління, і тепер його ім'я стало надбанням історії радянської доби. Але покоління ХХІ ст. **повинно пам'ятати визначних людей, які все життя без останку віддали боротьбі за владу Рад, самовіддано працювали в органах місцевого самоврядування, на багатьох керівних посадах радянської держави.**

У статті вперше вводяться у науковий обіг архівні документи, які вдалося виявити в Центральних державних архівах м. Києва. Вони висвітлюють відносини голови міськвиконкому з військовою владою (П. Ю. Дибенко) в березні 1919 р., участь в «опозиції 46-ти», застосування репресивних заходів з 1937 р. Приводяться скупі дані про його особисте життя, показано проявлення рис його характеру за різних обставин. Однак вивчення його життя і діяльності триває.

Бібліографічні посилання

1. *Аверин В. К.* Из истории страхового движения в Екатеринославе / В. К. Аверин // Революцией призванные: воспоминания екатеринославских рабочих. 1893–1917/ під ред. В. Я. Борщевського. – Д., 1978.
2. Борці за Жовтень на Катеринославщині : зб. коротких біографій. – Д., 1957.
3. Борці за Жовтень розповідають: спогади учасників боротьби за владу рад на Катеринославщині / під ред. С. П. Хвостенко. – Д., 1957.
4. Борьба за Советы на Екатеринославщине : сб. воспоминаний и статей. – Д., 1927.
5. Бюллетень РВС Екатеринославского Укрепрайона. – 1919. – № 18.
6. Великий Жовтень і громадянська війна на Україні : енциклопедичний довідник. – К., 1987.
7. *Горб А.* Червона гвардія м. Катеринослава у боротьбі за владу Рад / А. Горб. – Д., 1933.
8. Гражданская война на Екатеринославщине : док. и материалы – Д., 1968.
9. Державний архів Дніпропетровської області. – Ф. 24, оп. 1, спр. 308. – Далі : ДАДО.
10. ДАДО. – Ф. 2690, оп. 1, спр. 1.

11. Дніпропетровський історичний музей – Ф. 15, оп. 1, спр. 108. – Далі : ДІМ.
 12. ДІМ. – КП – 22188. – Арх. 7128.
 13. Известия Екатеринославского Губернского исполнительного комитета совета рабочих, крестьянских и красноармейских депутатов. – 1919.
 14. Известия Одесского Губкома КП(б)У, Губисполкома. – 1921.
 15. Октябрь в Екатеринославе: сб. док. и материалов. – Д., 1957.
 16. Пятая годовщина Октябрьской революции 1917–1922. – Екатеринослав, 1922.
 17. Приднепровский край (Екатеринослав). – 1918.
 18. Собрание узаконений и распоряжений Рабоче-крестьянского правительства Украины. – 1919. – № 1, 2, 6.
 19. Установление и упрочение Советской власти в Смоленской губернии : сб. док. и материалов. – Смоленск, 1957.
 20. Центральний державний архів громадських об'єднань. – Ф. 17, оп. 1, спр. 82.
 21. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України. – Ф. Р-2, оп. 1, спр. 2. – Далі : ЦДАВОВ України.
 22. ЦДАВОВ України. – Ф. Р-2, оп. 1, спр. 68.
 23. *Шатров М.* Страницы каменной книги: 60 памятных мест Днепропетровска / М. Шатров. – Д., 1968.
 24. *Шатров М.* Город на трех холмах / М. Шатров. – Д., 1969.
 25. *Шевченко Г. И.* Аверин В. К. / Г. И. Шевченко. – Д., 1970.
- Надійшла до редколегії 1.12.09*

УДК 334(092)

М. П. Чабан

журналіст, краєзнавець

М. М. СТАСЮК – ВІДОМИЙ ПОЛІТИЧНИЙ І КООПЕРАТИВНИЙ ДІЯЧ УКРАЇНИ

Висвітлено життя і діяльність М. М. Стасюка – відомого політичного і кооперативного діяча України, який активно виявив себе в селянському і кооперативному русі на Катеринославщині в 1905–1916 рр.

Ключові слова: М. М. Стасюк, Селянська спілка, кооперативний рух, Центральна Рада, Генеральний секретаріат.

Освещена жизнь и деятельность Н. М. Стасюка – известного политического и кооперативного деятеля Украины, активно проявившего